

DE REFORMATIE

WEEKBLAD TOT ONTWIKKELING VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

DIE OWE JEUGD VERNIEUWT ALS EENS ARENDS PSALM 103:3

Onder redactie van Dr. K. Schilder, Dr. C. Tazelaar en Prof. Dr. J. Waterink.

Medewerkers: Dr. H. A. van Andel, Solo; Dr. R. E. van Arkel, Utrecht; Dr. Henry Beets, Grand Rapids; Dr. C. Bouma, 's-Gravenhage; Dr. K. Fernhout, Vreeland; Prof. Dr. F. W. Grosheide, Amsterdam; Prof. Dr. T. Hockstra, Kampen; Dr. G. Keizer, De Steeg; Dr. B. A. Knoppers, Amsterdam; Dr. C. Lindeboom, Amsterdam; Dr. S. O. Los, 's-Gravenhage; Dr. J. W. Marmelstein, Amsterdam; Dr. F. C. Meijster, Rotterdam; G. Meima, Groningen; Dr. A. Ringnalda, Ermelo; Dr. J. C. Rullmann, Wassenaar; J. Strikwerda, Dokkum; Dr. J. Thijss, Zwolle; Dr. J. Veldkamp, Hilversum; Prof. Dr. D. H. Th. Vollenhoven, Amsterdam; Dr. J. de Vries, Tilburg; Dr. J. D. Wielenga, Franeker; Mr. J. A. de Wilde, 's-Gravenhage.

Stukken voor de Redactie zende men aan den secretaris der Redactie:
Dr. C. TAZELAAR, 2e Const. Huygensstr. 77, Amsterdam.

Drukkers-Uitgevers:
OOSTERBAAN & LE COINTRE, Goes
Tel. No. 58 — Postrekening No. 36000.

Abonnement: f250 per halfjaar bij vooruitbetaling.
Voor 't Buitenland f750 en voor Ned-Indië f6.— per jaar.
Advertentiën: 25 ct. p. regel. — Losse nummers f 0.15.

INHOUD: Hoofdartikel: Abraham Kuyper en de theologie van het Nederlandsche Neocalvinisme. III. — Uit de Schrift: Geleend. (2 Kon. 6:5-7). — Kerkelijk Leven: Doctor Schilder. De apokriefe vlucht in het sprookje. Nogmaals: Dr. Berkhoff. De voorstellen betreffende de uitbreiding van den bundel „Eenige Gezangen“. — Pop. Wet. Schetsen: De nieuwe organisatie van het Roomsche Jeugdwerk. I. — Lit. en Kunst: Reportage-kunst. — Opv. en Onderwijs: „Polytechnische“. — Uit de Buitenl. Kerken: De voorgestelde liturgie der Geref. Kerken in Nederland en die der kerken van Ned. oorsprong in N.-Amerika. II. — Zending en Evangelisatie: De Jongelingsvereniging en de Zending. — Perschoonw. — Boekbespreking. — Kerkenieuws.

HOOFDARTIKEL

Abraham Kuyper en de theologie van het
Hollandsche Neocalvinisme.

III.

In het artikel over de cultuurwaardeering van het Nieuw-Calvinisme heeft Dr. Haitjema het zelfstandig doel der gemeene gratie, waarvan Dr. Kuyper spreekt, zoo geïnterpreteerd, dat dan de rechtzeggende werking van het beginsel der wedergeboorte niet meer strikt noodzakelijk kan worden genoemd en dat zoo de eenheid van Gods herscheppend werk in Christus wordt gebroken door een kringen- en sferen-onderscheiding. Deze kritiek heeft vaster vormen aangenomen door het reeds genoemde artikel over „Kerk en Staat“.

Dr. Haitjema acht het de fout van het groote werk van Dr. J. Th. de Visser, dat hij voortdurend den diepen zin van het Calvinistisch samenlevingsbeeld miskent, doordat hij als principieel inzicht van Calvijn noemt de vrijheid en onafhankelijkheid van Kerk en Staat in eigen sfeer, en dus voor beide erkent de souveriniteit in eigen kring. Dr. Haitjema is het met deze beschouwing in het geheel niet eens. Hij ziet een andere beschouwing als het centrum van Calvijn's denken, n.l. het kerkstaatsideaal. Heeft Calvijn niet de doorvoering van de theocratie in Genève tot zijn dood toe als zijn reformatorischen levensarbeid gezien en heeft dan het Neocalvinisme wel het recht, zich van Calvijn's theocratische idealen af te maken met een kort: „Roomsche zuurdeesem, anders niet“? „Het Neocalvinisme heeft er wel een handje van om Calvijn's gedachten over kerk en staat kortweg ter zijde te stellen als niet behorende tot de hooge beginselen van het Calvinisme“. En diep wordt het door Dr. Haitjema betreurd, dat Dr. Kuyper reeds in zijn „Tractaat voor de reformatie der kerken“ (1888) afkondigde, dat hij het kerkstaatsideaal van Calvijn met het daarbij behorende Art. 36 van de Ned. Geloofsbelijdenis begeerde te negeren in zijn herbouw der Geref. theologie. Het is z.i. Hoedemaker geweest, die tegen deze verscheuring steeds nadrukkelijker protesteerde, steeds bewogener ging pleiten voor kerkelijk denken en de verrassende actualiteit van art. 36 in het licht stelde, omdat hij bij vernieuwing het theologisch denken liet einkelen om die spil van Calvijn's denken, n.l. het theocratisch ideaal. En als men de verhouding van kerk en staat zoo ziet, dan wordt het steeds meer onmogelijk, zich een herkerstening der cultuur te denken, waarin de kerk als instituut en de theologie als kerkelijke theologie geen rol spelen.

Dan verwerpt men de isoleering, omdat men de waarde gaat zien van het Calvinistisch samenlevingsbeeld, dat in het levend organisme der menschelijke samenleving de kerk ziet als de ziel in dit groote organisme en de staat als het centrale orgaan in het lichamelijke organisme. En het is volstrekt onjuist, om dit „Calvinistisch idealisme“ prijs te geven „omdat er in de werkelijkheid niets meer mee te beginnen is“.

In deze beschouwingen ligt als vanzelf opgesloten de verwerping van de uiteenzettingen van Dr. Kuyper over de verhouding van Kerk en Staat. Het probleem, dat hier aan de orde is, is onge-

twijfeld van groot belang. Het inzicht in de verhouding van kerk en staat is niet een geïsoleerd moment, maar slechts een onderdeel van een universele beschouwingswijze. Het is Dr. Haitjema te doen om een reactie tegen de middelpuntliedende krachten, die vooral sinds het tijdperk der Verlichting aan het werk zijn gegaan. De individualiteit is losgebroken op alle gebied — waar liggen nu de samenbindende krachten, die hier nog reddend werk kunnen doen? Op deze vraag geeft Dr. Haitjema het antwoord, dat de beschouwingen van Dr. Kuyper het isolement der verschillende levenssterren in de hand werken en daardoor de gevolgen van de losbrekende individualiteit op jammerlijke wijze sanctioneeren. Het is de gedachte der souveriniteit in eigen kring, (een term, na Kuyper's levensarbeid erfelijk belast) die „het inzicht in den vollen rijkdom van Calvijn's gedachtenwereld vertroebelt“.

De eerste vraag, die hier gesteld moet worden, is deze: hoe is het verklaarbaar, dat Dr. Haitjema zijn beschouwingen over Dr. Kuyper in deze richting steeds verder uitwerkt, terwijl toch b.v. ieder zich herinnert het woord van Dr. Kuyper, dat er geen duimbreed is „op heel het erf van ons menschelijk leven, waarvan de Christus, die aller Souverein is, niet roept: „Mijn“? (2)

Het antwoord op deze vraag vinden we in een weergave van de gedachte der souveriniteit in eigen kring, die Dr. Haitjema ons in het artikel „Kerk en Staat“ geboden heeft. Om het belang van deze vragen laten we het citaat in zijn geheel volgen:

„Onwillekeurig toch toovert deze uitdrukking ons het beeld van de vele kringen voor, die elk voor zich in hunne afgeslotenheid blijven. En als er nu iets kenmerkend mag hoeten voor den „godsdiens“, dan toch zeker wel dit, dat hij zich nooit opsluiten laat in zulk een cirkel, die aan zijn invloedssfeer aan alle zijden grenzen stelt. Van de Christelijke religie geldt dit zeker a fortiori. Juister is misschien nog te zeggen, dat een Christendom, waarvan het Woord Gods het levende centrum is, natuurlijk geen kringbegrenzing duldt; is het niet haast hoogste Majesteitsschennis tegenover de souveriniteit van het eigen Woord van God te beweren, dat ze geldt in een bepaald samenlevingskring alleen? In ieder geval suggereert ons de uitdrukking „souveriniteit in eigen kring“ een naast-elkander-stelling der kringen op het groote gebied van het menschelijk cultuurleven in den meest verheven zin. Godsdienst is daarmee in beginsel in het gezichtsveld der cultuurphilosophie getrokken.“ (3)

Deze weergave bevat — kort samengevat — de volgende momenten:

- 1o. Er zijn verschillende kringen, waarvan de godsdienst er één is.
- 2o. De overige kringen begrenzen de invloedssfeer van den kring van den godsdienst.
- 3o. het Woord Gods geldt maar in één kring; in de andere kringen heeft het niets te zeggen.
- 4o. Souveriniteit in eigen kring houdt dus in begrenzing van de souveriniteit van het Woord Gods.

Op grond van het bovenstaande moeten we niet zonder verwondering constateeren, dat Dr. Haitjema de gedachte der souveriniteit in eigen kring geïnterpreteerd heeft als het autonomieprincipe. Immers, wanneer de verschillende kringen de souveriniteit van het Woord Gods begrenzen en de heerschappij van dat Woord alleen mogelijk is in de sfeer van den godsdienst, dan zijn al die andere kringen autonoom.

Wanneer deze interpretatie op juistheid zou kunnen aanspraak maken, dan zou misschien feller nog dan in de kritiek van Dr. Hylkema tot Dr. Kuyper het verwijt te richten zijn van een principiele afwijking van het oorspronkelijk Calvinisme. Want dan zou het „Neocalvinisme“ volkomen lig-

gen in de lijn van dat streven naar autonomie in allerlei levenskringen, dat vooral de laatste eeuwen steeds sterker is geworden. Dan zou het „Neocalvinisme“ een merkwaardige overeenkomst vertoonen met de grondgedachten van een lezing, die voor eenigen tijd Dr. J. C. A. Fetter hield voor de afdeling Amsterdam van den Ned. Protestantenvond over het onderwerp: Met welk recht noemen wij ons vrijzinnig? Want deze zeide, dat er vier voorwaarden zijn voor het recht om zich vrijzinnig te noemen, n.l. de keuze voor de dynamische levensbeschouwing, het open staan voor alle uitingen der cultuur, de algeheele overgave aan God en dan — „wij moeten de autonomie van alle cultuurwaarden aanvaarden“. En wat houdt deze autonomie in? Ze blijkt geheel iets anders te zijn dan de souveriniteit in eigen kring. „De man der natuurwetenschap heeft als natuurwetenschappelijk mensch met de religie niets te doen. De zedelijk handelende mensch behoeft als zoodanig niet religieus te zijn“.

Nogmaals, wanneer werkelijk deze autonomiegedachte de diepste drijfveer zou zijn van Dr. Kuyper's beschouwingen over de souveriniteit in eigen kring, dan zouden we onvoorwaardelijk aan de zijde van Dr. Haitjema staan en er niet anders in zien dan een symptoom van verwereldlijking, van de isoleering van de religie tot één apart terrein. We zouden in dat geval geen oogenblik aarzelen te erkennen, dat Dr. Kuyper te veel uit het land der Verlichtingscultuur had meegenomen, dan hij in den dienst van God kon gebruiken en we zouden geen protest meer aantekenen, wanneer iemand zei, dat er toch wel heel nauwe verwantschap bestaat tusschen dit „Neocalvinisme“ en hen, die onder invloed der critische filosofie zoo sterk opkomen voor de autonomie der verschillende cultuurgebieden (4).

Maar als we — na Dr. Haitjema's weergave te hebben gelezen — ons weer bezig houden met de uiteenzettingen van Dr. Kuyper zelf over dit onderwerp, waarmee hij in 1880 de Vrije Universiteit inwijdde, dan komen direct merkwaardige en fundamentele verschillen aan het licht, waardoor het o.i. noodzakelijk wordt de weergave van Dr. Haitjema als onjuist af te wijzen. Wanneer Dr. H. het een kenmerk noemt van den godsdienst, dat hij zich nooit laat opsluiten in een cirkel, die aan zijn invloedssfeer aan alle zijden grenzen stelt (en dat dit a fortiori van het Christendom geldt), dan mag allereerst gewezen worden op de onderscheiding, die Dr. Kuyper zelf maakte tusschen godsdienst en religie. „Godsdienst is het dienen van God in culte en practijk. Religie is het woord, dat onze vaders bezighielden om de bewuste verhouding tusschen God en het menschelijk creatuur uit te drukken“ (5). En wat nu die religie betreft, hierover heeft Dr. Kuyper ons niet in het onzekere gelaten. Het is zelfs zijn voortdurend streven geweest de isoleering der religie (die Dr. Haitjema in de souveriniteit in eigen kring belichaamt) te bestrijden. Hij heeft er telkens weer den vollen nadruk op gelegd, dat de Calvinist bepleit „dit universeel karakter van religie voor wat haar sfeer en kring onder menschen aangaat. Niets is geschapen, of God schiep het met een ordinantie voor zijn aanzijn, en het is die volheid der ordinantie Gods voor alle leven, die alle leven doet opeischen, om Hem te worden toegewijd. Van een religie tot de binnenkamer, de bideel, of de kerk beperkt, weet Calvijn niets“ (6). Het is Dr.

(2) vgl. hiervoor van Muller, Calvinisme contra Neokantianisme? Vox Theologica, 1931, pag. 5, waarin juist het kardinale verschil inzake het onderworpen zijn aan de souveriniteit Gods wordt verwaarloosd.

(3) A. Kuyper, Het Calvinisme (Stone-Lezingen), pag. 68.

(4) Idem pag. 45. Het is overbodig, aan dit citaat nog vele andere toe te voegen. Slechts zij nog verwezen naar het woord in Gemeene Gratie, Deel III, pag. 137: „Met beslistheid moet elke voorstelling worden bestreden, alsof de openbaring Gods haar eisch slechts op een beperkt terrein zou doen gelden; en nooit is aan schrijver dezes groter onrecht aangedaan, dan toen men hem de meening toegedichtte en nahielt, als zou hij beweerd hebben, dat de Openbaring van het Woord alleen voor de geloovigen gold“, zie heel dit hoofdstuk vooral over de beteekenis van de Openbaring (pag. 138).

(5) vgl. Haitjema, Gebondenheid en vrijheid in een belijde Kerk, 1929, pag. 16.

(6) A. Kuyper, Souveriniteit in eigen kring (1930), pag. 32.

(7) Haitjema, N. Th. St., 1928, pag. 236.

(8) Nieuwe Theol. Studiën, Oct. 1928 (over Dr. J. Th. de Visser, Kerk en Staat).